

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT
DOCTORAL THESIS

CONDUCĂTORI DE DOCTORAT

DOCTORAL SUPERVISORS

Prof. univ. dr. RUDOLF GRÄF

Prof. univ. dr. IOAN CHIRILĂ

Student-doctorand

Doctoral student

AZOULAY Mordechai

2014

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

*Historical Background of the Jewish-Christian Polemic Debate
on Genesis*

CONDUCĂTORI DE DOCTORAT

DOCTORAL SUPERVISORS

Prof. univ. dr. RUDOLF GRÄF

Prof. univ. dr. IOAN CHIRILĂ

Student-doctorand

Doctoral student

AZOULAY Mordechai

2014

CUPRINS

Introducere	7
Metodologie	8
Procesul de cercetare11	
Capitolul A: Contextul istoric al dezbaterii polemice	
iudaic-creștine	12
A1. Lucrări și argumente polemice timpurii	16
A1.1. Argumente religioase în secolul al doisprezecelea	20
A1.2. Care au fost aspectele dezbaterii?	25
A1.3. Dezbaterea Logico-Filozofică	26
A1.4. Dezbaterea împotriva Literaturii Post-Biblice	27
A1.5. Polemici în provincia evreiască	29
A2. Hieronimus	30
A2.1. Consiliul din Niceea	35
A2.2. Traducerile Bibliei	36
A2.3. Septuaginta	38
A2.4. Traducerea lui Onkelos	39
A2.5. Traducerea lui Jonathan Ben Uzziel	42
A2.6. Vulgata	42
A2.7. Dezbaterea polemică asupra traducerii	44

A2.8. Scindarea în Creștinism: Influența traducerii lui Hieronimus	47	
A3. Rashi		48
A4. Rashbam		55
A5. Radak		58
Capitolul B: Cercetarea		63
B1. Facerea Lumii (Geneza 1:1-5)		
B1.1. Discuție și aspecte polemice		75
B1.2. Un scurt studiu asupra căii de interpretare a lui Radak		76
B1.3. Raiul și Cerul (Gen 1:6-8)		99
B1.4. Șabat (Geneza 2:1-3)		104
B1.4.1. Semnificația Șabatului în Iudaism		104
B2: Facerea Omului		112
B2.1. Imaginea lui Dumnezeu (Geneza 1:26-28)		112
B2.2. Suflet Viu (Geneza 2:7)		122
B2.3. Ajutor (Geneza 2:18)		127
B2.4. Facerea Femeii (Geneza 2:18)		133
B2.5. Grădina Edenului (Geneza 2:7-9)		137
B2.6. Păcatul (Geneza 3:4-7)		142
B2.7. Geneza 3:8-9		149
B2.8. Cain și Abel (Geneza 4:1-2)		153
B2.9. Noe (Geneza 6:1-9)		155
B3: Strămoșii Națiunii		167
B3.1. Geneza 12:1-3		168
Țara Israelului, o națiune dreaptă (Gen. 13:5-7)	170	
B3.3. Geneza 15:1-3		174
B3.4. Credința Monoteistică (Geneza 15:4-6)		176
B3.5. Legământul Pieselor (Geneza 15:9-10)		184
B3.6. Brit Milah (Circumcizia) (Geneza 17:10-14)		187

B3.7. Întâlnirea Îngerilor (Geneza 18:1-3)	192
B3.8. Jertifirea lui Isac (Geneza 22:1-2)	199.
B3.9 Două neamuri în pântecele tău (Geneza 25:22-27)	
208 B3.10. Iacob (Israel) (Geneza 32:28-31)	
218 B3.11. Josef și frații săi (Geneza 37:2-4)	
223	
B3.12 Visele lui Iosif (Geneza 37:5-11)	229
Iuda (Geneza 49:8-10)	234
Rezumat	242
Concluzie	252
Bibliografie	254

EXTRAS

Cuvinte cheie: Polemică, Creștinism, Iudaism, porunci, legământ, Vulgata, Renașterea, Septuaginta, Tora, Geneza, Principiile Credinței, revelația, Pocăința, Sfânta Treime, Esența lui Dumnezeu, Unitatea lui Dumnezeu, Întruparea, Messia, Nașterea Fecioarei

Încă de la apariția Creștinismului pe scena istorică a existat o polemică între Creștinism și Iudaism. Polemica reflecta o perioadă de realitate, uneori ascunsă și subînțeleasă, iar uneori vizibilă și agresivă. Lupta dintre cele două religii a luat diferite aspecte și forme, atât scrise, cât și verbale și a fost bazată, în latura Creștină, pe două ipoteze fundamentale – că existența fizică a evreilor trebuie conservată în cadrul societății Creștine și că distrugerea religiei și centrului național Iudaic și exilul Iudaic sunt pedeapsa pentru răstignirea lui Iisus. Controversa dintre cele două religii a continuat pentru mai mult de o mie de ani, în principal gravitând în jurul interpretărilor Bibliei. Creștinii credeau că Evreii sunt „orbi” atunci când venea vorba de adevărata interpretare și sensul scripturilor sfinte proprii, în timp ce Evreii afirmă că, Creștinii denaturau Biblia și că înțelegeau literal ceea ce trebuia a fi privit alegoric și vice versa. Fiecare vers și profeție a fost interpretată diferit, iar fiecare religie

refuza orice interpretare diferită decât cea proprie. Conflictul principal era cauzat de întrebarea care religie este adevărata credință.

Potrivit perspectivei Iudaice și Creștine, toate adevărurile religioase au fost date prin revelații, iar ambele religii se bazează pe astfel de revelații. Evreii au afirmat că revelația înfățișarea lui Dumnezeu Israelului pe Muntele Sinai a fost unică și că atunci adevărata Tora, atât scrisă cât și orală, a fost dată lui Israel și transmisă de-a lungul generațiilor, și nu trebuie schimbată. Apariția lui Hristos pe scena istoriei nu schimbă nimic. Creștinii nu au contestat evenimentul istoric de pe Muntele Sinai, dar au afirmat că însăși Biblia prevestește venirea lui Iisus, noul Mesia. Creștinismul este o religie monoteistă, ce crede în a doua înfățișare, cea a lui Iisus; Dumnezeu a fost dezamăgit de evrei și i-a respins din cauza păcatelor lor, iar altfel templele acestora au fost distruse, iar ei exilați.

Aspecte principale ale dezbaterii cum sunt: Principiile Credinței, Sfânta Treime, Esența lui Dumnezeu, unitatea și poruncile lui Dumnezeu, venirea lui Mesia, Pocăința, Întruparea în carne a lui Dumnezeu, Nașterea Fecioarei, Păstrarea legii Tora și altele.

Principiile stau la baza ambelor religii, iar argumentul este despre diferitele interpretări.

Un rezumat al principalelor subiecte ale dezbaterii sub formă de tabel:

	Creștinism	Iudaism
Sfânta Treime	Trei entități: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh	Conform Iudaismului, Dumnezeu este unic.
Esența și unitatea lui Dumnezeu	Trei entități care reprezintă un întreg.	Dumnezeu este etern. A fost, Este și Va fi.
Întruparea în carne a lui Dumnezeu	Dumnezeu s-a întrupat în carne și a venit în această lume pentru a salva umanitatea de la păcat.	Dumnezeu este amorf, nu are corp sau formă corporală.
Poruncile	Poruncile au fost anulate atunci cand Mesia, Iisus, a	Tora oferită pe muntele Sinai și tot ceea ce este scris în ea

	venit.	sunt eterne.
Venirea lui Mesia și Pocăința	Mesia a venit deja, sub forma lui Iisus. Creștinii au fost deja iertați.	Mesia trebuie să sosească și să aducă cu El iertarea.
Nașterea Virgină	Fiul lui Dumnezeu s-a născut din Fecioara Maria și Sfântul Duh	Dumnezeu este amorf, a existat dinainte de facerea lumii și va exista de-a pururea.

Până în secolul al doisprezecelea, eseurile scrise împotriva evreilor conțineau dovezi biblice ale naturii mesiatice a lui Iisus și veridicității Creștinismului, însoțite de dovezi luate din rangul politic și social scăzut al evreilor, dar tot fără un raționament nou. Caracterul evreiesc în aceste polemici a fost relativ constant: evreii sunt orbi și încăpățânați și de aceea înțeleg doar sensul literal al Bibliei și nu pot vedea prefigurarea Creștinismului din aceasta; ei nu reușesc să înțeleagă că poruncile nu au un sens practic, ci mai degrabă un sens pur spiritual; exilul este o pedeapsă colectivă pentru faptul că nu l-au acceptat pe Iisus; evreii sunt dovada că creștinii nu au inventat Biblia și că aceasta este străveche, dar umilirea evreilor adevărate că creștinii sunt poporul ales, și nu evreii. În secolul al doisprezecelea a existat o schimbare radicală în dezbateră creștină. Statul evreilor s-a deteriorat și doi factori au devenit esențiali în polemicile creștine: raționalismul și faptul că creștinii s-au familiarizat cu literatura post-biblică și au început să o studieze. Ca și rezultat, creștinii au început să caute dovezi logice ale veridicității Creștinismului. Un exemplu de o astfel de încercare îl reprezintă slujba scrisă de Anselm de Canterbury (1033-1109- Cur Deus Homo- de ce Dumnezeu a devenit Om), care a influențat literatura polemică. Anselm a accentuat necesitatea întrupării lui Dumnezeu într-o formă umană. El a fost unul dintre fondatorii scolasticii vestice care a folosit metoda filozofică-dialectală în scrierile sale pentru a înțelege esența credinței prin rațiune.

Dezbateră împotriva literaturii post-biblice: În decursul secolului al doisprezecelea, câțiva cărturari creștini au învățat că evreii au un alt text sacru care îi ghidează în viața de zi cu zi, Talmudul. În 1239 un nou factor a fost adăugat la discuția Evreu-Creștin, Aggadah evreiască (legenda) și Halacha (legea). Literatura e devenit un motiv central în polemicile creștine

începând cu secolul al doisprezecelea. Evreii convertiți, având cunoștințele literaturii spuse au avut un rol crucial în dezbaterile privitoare la scrierile Talmud, Midraș și Chazal (înțelepții noștri), cum ar fi Petrus Alphonsi (un autor evreu și fizician care a locuit în Spania și s-a convertit la Creștinism în 1106; și-a însușit numele de Petrus după profesorul său și Alphonsi după Regele Alfonso care a luat parte la botezul său. A fost medicul lui Henry I al Angliei). El a scris o polemică anti-evreiască, „Dialogus”, scrisă ca și un dialog intern între Petru Creștinul și Moise Evreul. În această carte acesta justifică convertirea prin justificare logică, susținând că doar Creștinismul este credința raționamentului. Alphonsi a folosit pasaje talmudice pentru a respinge Iudaismul, în principal din cauza antropomorfismului lui Dumnezeu, din moment ce evrei percep scrierile cuvânt cu cuvânt. Mai târziu în această dezbateri el își dezvoltă teoria filozofică la nivelul demonstrării posibilității teologiei fără materialism divin; el citează exemple din legende talmudice pentru a-i demonstra absurditatea.

Jerome (4 î.Hr.). Acesta a început să studieze ebraica în tinerețe, după sosirea lui în Israel în 385 și astfel a cunoscut nu numai ebraica, ci și latina și greaca, care era limba vorbită în Creștinism la acel moment.

Hieronimus subliniază că unul dintre cei mai influenți profesori ai săi a fost un profesor de ebraică, un evreu convertit la Creștinism numit Bar-Anina. El vedea textul ebraic ca și cuvintele exacte ale lui Dumnezeu și credea că aprofundarea cunoștințelor sale de limbă îl va ajuta să descopere intențiile cele mai adânci ale lui Dumnezeu. Augustin [(354-430) marele patriarh și episcop la Hipona în Africa de Nord. Acesta a introdus doctrina mărturiei care justifică păstrarea evreilor în societatea creștină] care a trăit în același timp, dar nu l-a cunoscut, a comentat: „Jerome a citit toți sau aproape toți autorii din ambele părți ale lumii care au scris orice înainte ca el să-și dedice timpul învățaturii Bisericii”.

Este interesant că până în vremea lui Hieronimus, patriarhii bisericii nu vedeau o mare importanță în versiunea ebraică a Bibliei. În ciuda faptului că Augustin obiecta legat de noua traducere a lui Hieronimus, deoarece își făcea griji că ar putea dăuna credinței creștinilor în Vetus Latine, versiunea latină a scripturilor ebraice. A înființat o mănăstire în Betlem și s-a dedicat traducerii Vechiului Testament din ebraică în latină și interpretării acestuia în funcție de așa numita „Veritas Hebraica”. A început o nouă traducere în latină a Bibliei, bazată pe originea Hexapla (185-232) (Hexapla are șase coloane; 1. versiunea ebraică a Bibliei; 2. transcrieri grecești ale versiunii ebraice; 3. Traducere etimologică în greacă după Aquila; 4.

Traducere în greacă de Symmachus; 5. Septuaginta, editată și revizuită în funcție de ordinea ebraică a versurilor; 6. traducerea lui Teodosiu).

În timp ce lucra la aceasta, el a constatat numărul abaterilor din Septuaginta (cea mai importantă traducere a Bibliei, care este o traducere greacă. Aceasta este cea mai veche traducere disponibilă a Bibliei și a fost în mare parte sau complet făcută în Alexandria, în al treilea secol î. Hr.) după originalul în ebraică, și prin urmare a decis să elaboreze o nouă traducere bazată pe versiunea originală în ebraică. Termenul *Veritas Hebraica* a fost inventat de către acesta în introducerea eseului său *Quaestiones Hebraice in Genesim* (Întrebări Ebraice despre Geneză). În acest eseu el compară exegeza creștină cu versiunea ebraică a Bibliei și cu exegeza evreiască. Hieronimus a avut o atitudine mistică față de ebraică, pe care o vedea ca mama tuturor limbilor.

Traducerea Bibliei după versiunea originală în ebraică a fost percepută ca o acțiune revoluționară, dat fiind faptul că Septuaginta era considerată ca o parte integrală a Sfințelor Scripturi Creștine, Septuaginta care până la momentul respectiv era considerată un text sanctificat și profetic. Hieronimus a fost acuzat de erezie și de încercarea de a iudifica Creștinismul pur și simplu prin simplul fapt de a traduce din ebraică.

Unul dintre principalii oponenți ai traducerii a fost Augustin, cu care Hieronimus a avut o corespondență îndelungată ceea ce presupune faptul că autoritățile bisericii nu au fost de acord cu proiectul lui. Când a fost întrebat „ce adevăruri noi pot fi obținute printr-o nouă traducere?” Hieronimus a răspuns „ce adevăruri noi pot fi obținute printr-o nouă interpretare?” Una dintre cele mai severe cereri ale lui Hieronimus către Augustin a fost – cum poți tu (Augustin) să preferi o traducere făcută de un evreu, Teodosiu, față de o traducere realizată de un Creștin ca și mine? În general, conform lui Hieronimus, traducerea și interpretarea corectă a Bibliei poate fi clară, adevărată și dovedită doar odată cu venirea lui Iisus Cristos, Mesia.

Traducătorii Septuagintei nu au știut de venirea lui Iisus și de aceea nu au înțeles cuvintele Domnului și ale Sfintei Scripturi. Venirea lui Mesia a oferit cheia adevăratei înțelegeri a

Sfintei Scripturi. Cu cât înțelegem mai bine cu atât putem traduce mai bine. Hieronimus critică nu doar traducerea latină a Bibliei, dar și Septuaginta, care, după spusele lui, nu este fidelă originalului.. Chiar dacă Augustin l-a privit pe Hieronimus ca pe un teolog, s-a îndoit de abilitatea acestuia de a realiza o traducere mai bună decât Septuaginta, despre care el credea că a fost scrisă sub influență divină și a privit-o drept sanctificată....

Influența traducerii lui Hieronimus

Teama lui Augustin de reacția credincioșilor nevorbitori de limba greacă s-a adeverit, iar traducerea lui Hieronimus a rezultat în final la o separare a Creștinismului în Creștinismul grec care, în Estul și în Sudul Europei a continuat să se bazeze pe Septuaginta, și în Creștinismul latin, care, în Vestul Europei s-a bazat pe Vulgata și pe latină. Traducerea lui Hieronimus a avut o mare influență în toate sectoarele vieții din întreaga Europă, inclusiv pentru evrei și asupra vieților celor care au avut contact cu aceștia. În secolul al VI-lea a fost numita Vulgata, însemnând „comună și/sau ediția acceptată”, dar abia în 1545 în Conciliul Tridentin a fost garantat statutul „Textus Auctoritate Plenus”, ca și reacție la traducerea lui Luther, ale cărui idei au început să submineze puterea Bisericii Catolice. [(Martin Luther 1483-1546) a fost un călugăr german, fost preot catolic și figură importantă în mișcarea reformată în Creștinismul sec. XVI, ulterior cunoscută ca și Reformarea Protestantă].<http://en.wikipedia.org/wiki/ Monk>http://en.wikipedia.org/wiki/ Catholic_priest<http://en.wikipedia.org/wiki/ Christianity>http://en.wikipedia.org/wiki/ Protestant_Reformation

Traducerea lui Hieronimus a acompaniat „Biserica Creștină Victorioasă” și a asistat la formarea societății și culturii Vestice și la formarea conștiinței Europene. Faptul că toți intelectualii creștini

puteau să se bazeze pe o singură carte, care era scrisă fluent și era fidelă originalului, care avea un corp mare de interpretare ce a fost creat în jurul ei timp de secole, a făcut posibilă o dezbatere intelectuală și teologică.

Hieronimus a depus un efort imens în misiunea de a traduce Vechiul Testament din ebraică în arabă ce a durat aproape cincisprezece ani. Această creație este coroana de glorie a vieții lui care a fost dedicată studiului Sfintei Scripturi. Cartea Genezei, care reprezintă și tema acestei lucrări, a fost printre ultimele cărți traduse de acesta, când el era deja expert în ale traducerii. În prefața Cărții Genezei Hieronimus susține că traducătorii Septuagintei nu sunt considerați profeți și că legendele spuse despre aceștia sunt fără sens și aduce dovezi faptului că Iosif nu menționează deloc Septuaginta. Vulgata a apărut destul de târziu în istoria Creștinismului, în jurul anului 400. Împăratul Constantin, primul împărat roman, s-a convertit la Creștinism în 312.

Evreii au susținut faptul că experiența lui Hieronimus cu limba ebraică l-a ajutat să traducă Biblia într-o manieră sofisticată ce poate fi folosită pentru nevoi cristologice.

Răspunsul evreiesc concentrat pe ceea ce ei percep ca și distorsiune creștină a Bibliei s-a bazat pe o așa-zisă citire alegorică a ceea ce ar trebui înțeles literal și o citire literală a ceea ce ar trebui înțeles alegoric. În literatura rabinică unde s-a putea identifica controversa ascunsă.

Creștinismul susține că din moment ce evreii au fost exilați din țara lor din cauza păcatelor lor față de Dumnezeu, aceștia au fost umiliți, asupriți, persecutați și disprețuiți în comparație cu Creștinismul, înfloritor și prosper. Există dovezi cum că vechiul legământ al lui Dumnezeu a fost violat și reînnoit cu adevăratul Israel care este Biserica Creștină. Suferința evreilor va continua pentru totdeauna în această lume deoarece ei nu au adoptat adevărata credință. Polemica s-a intensificat de-a lungul anilor, având punctul culminat în secolul al XII-lea (prima Cruciadă în 1096).

Au fost scrise cărți din ambele părți ale dezbaterii. Dezbaterile au creat un gen literar, literatura polemică. Scriitorii creștini au numit aceste eseuri *Adversus Judaeos*.

Prima carte a genului a fost scrisă în al doilea secol de către cărturarul creștin Iustin Martir (100-165). A fost prima contribuție semnificativă la argumentul creștin împotriva iudaismului.

Literatura ebraică a dezvoltat un gen de scrieri argumentative împotriva creștinismului, numit „Literatura de Victorie”; nu există dovezi asupra acestui gen până în secolul al XII-lea. Una dintre polemicile faimoase din partea evreiască a fost „Cartea Legământului”, de Rabbi Joseph Kimhi (1105-1170).

La sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea au apărut semne de Renascentism intelectual în Vestul Europei, acesta a fost urmat de schimbări, cum au fost apariția universităților și a raționalismului.

Au existat mai multe motive pentru această schimbare, inclusiv renașterea spirituală, dezvoltări politice și sociale precum investitura, cruciadele, inchiziția, începutul urbanizării și noua economie, toate acestea au contribuit la dezvoltarea unui nou fel de dezbateri creștină-iudaică.

Progresul cultural din această perioadă, realizările teoretice și intelectuale, climatul social de erudiție și dialog inter-religios bazat pe sensul literal al Bibliei, toate au influențat direct calitatea și intensitatea dezbaterii. Până la începutul secolului al XII-lea în mare parte doar călugării studiau Biblia și era foarte puțin contact între erudiți și lumea din afară. Aceasta a schimbat secolul al XII-lea, când noi școli au fost construite în centrele orașelor și astfel erudiții au început să aibă contact cu împrejurările lor.

Trebuie subliniat faptul că dezbateri împotriva iudaismului a fost crucială pentru Creștinism, pentru că acesta nu poate fi definit fără iudaism; Creștinismul a crescut din Iudaism și dorește să interpreteze texte iudaice; evreii, pe de altă parte, nu depind de creștinism pentru a se defini pe ei și identitatea lor teologică. De aceea polemicile sunt în primul rând o nevoie crucială creștină.

Dezbaterile publice au avut loc între erudiții creștini și evrei, provocarea venind din partea creștinilor. Acest fapt i-a forțat pe înțelepții israeliți să nu răspundă întotdeauna voluntar. Consolidarea Bisericii la acea vreme a dus la constrângere religioasă și pentru celelalte națiuni. Presiunea asupra evreilor din acele țări de a se converti la creștinism a devenit mult mai pronunțată. Arderea Talmudului în Paris (1242). Mulți evrei au fost persecutați și deportați în acea perioadă turbulentă. În această perioadă,

R'ashi (1040-1105) din nordul Franței, a fost cel mai mare interpret al Bibliei și Talmudului din câți au existat vreodată.

R'ashi a pornit o revoluție reală în exegeza Biblică. Metoda sa interpretativă a fost folosită de către studenții și descendenții lui. Metoda sa a fost acceptată imediat în toate comunitățile

Israelului și a câștigat o răspândire largă, mai întâi în Franța și Germania, iar apoi în lumea evreiască. Metoda aceasta s-a caracterizat printr-o combinație de text simplificat și predica exegezei. Ce a cauzat această schimbare? Poate evenimentele istorice sau motivele de factură internă ale evreilor? Aceste întrebări au fost tratate de mulți cercetători. Nu s-a ajuns la un consens în relație cu aceste întrebări.

Vom încerca să arătăm cum R'ashi a fost influențat de către evenimentele istorice în exegeza sa la fel și de comentarii ulterioari. După cum se știe, cunoștințele biblice creștine medievale au fost bazate pe traducerea latină a Bibliei a lui Jerome. Aceasta a provocat comentarii francezi, evrei mobilizați precum R'ashi, Rashbam (1080-1160) și Radak (1160-1235) și așa mai departe.

Am ales să ne concentrăm asupra acestor comentarii deoarece au cunoștințe de gramatică ebraică, au avut de a face cu interpretarea simplistică a Bibliei și până la un punct s-au distanțat de interpretările lui Chazal, iar de aceea au fost capabili să ofere un răspuns lingvistic provocărilor creștine în legătura cu comentariile și traducerile lor.

Lucrarea se va concentra asupra comparației, care va fi principalul instrument de cercetare. Lucrarea va compara Vulgata, de la sec. IV î. Hr., conform căreia fiind scrise toate eseurile teologice din acea perioadă, cu comentariile lui R'ashi, Rashbam, și Radak din secolele XII-XIII. Vom încerca să arătăm că acești comentarii au dezbătut într-adevăr Creștinismul, nu întotdeauna explicit, ci mai ales prin aluzii în comentariile lor care infirmă interpretarea creștină și identifică versiunile din traducerea Vulgata care au fost modificate de Creștinism.. Ipoteza noastră principală este aceea că cei trei comentarii și-au direcționat comentariile, printre altele, pentru a respinge implicit comentariile creștine timpurii, Vulgata – traducerea latină a Vechiului Testament a lui Hieronimus.

Investigația se va concentra asupra aspectelor interpretative ale textului: elemente lingvistice și polemice. Golul este acela de a descoperi din interpretarea Vulgatei și interpretarea evreilor din nordul Franței din secolele XI-XIII numită renașterea secolului al XII-lea, polemica dintre Creștinism și Iudaism. Am dori să ne concentrăm în principal asupra Genezei. Trebuie amintit că interpretările Torei făcute de Rashi, care au fost afectate direct de evenimentele vremurilor, nu sunt un lucru simplu, există puține aluzii explicite și de multe ori interpretările pot fi găsite în urma unei analize duale. Acesta este aici cel mai interesant aspect, dacă polemica era explicită, nu exista provocare de cercetare. Din moment ce aici nu este cazul, există un mare interes în descoperirea aluziilor istorice în interpretarea sa și acestea sunt de o natură cumulativă care eventual ne va conduce la a vedea că într-adevăr Rashi și următorii comentarii au dezbătut creștinismul. Geneza este aleasă pentru că interpretarea lui Jerome a fost bazată pe Septuaginta. Alegerea noastră a cărții Genezei apare în principal de la

controversa dintre cercetători și de la abordarea comentatorilor francezi a dezbaterii polemice iudaico-creștine. Există un acord la interpretarea lui Nevi'im (Profeți) și Ketuvim (Scrieri) care s-au referit la dezbaterile polemice, dar nu și la Tora, iar în mod specific nu la Cartea Genezei, unde, conform Creștinismului, Cartea Genezei și povestea creației erau preziceri clare ale dogmei creștine de bază, cum ar fi Sfânta Treime, Păcatul Originar, Căderea Îngerilor, și în general, teologia cosmosului. În această cercetare încercăm să arătăm că cei trei comentatori s-au referit în comentariile lor despre Cartea Genezei, care este punctul central al cercetării al exegezei creștine.

Partea de cercetare a acestei lucrări va include trei părți. Prima va trata povestea creației, a doua facerea omului și povestea lui Noe, iar a treia va discuta despre strămoșii Națiunii Evreiești. În fiecare dintre aceste părți ne vom concentra supra unor pasaje din Cartea Genezei, a cărei interpretare a fost controversată. Vom cita din comentariile lui Chazal, Rashi, Rashbam și Radak pentru fiecare dintre pasaje și le vom compara cu Vulgata și Septuaginta, în timp ce ne vom uita la eseuri polemice precum „Nizzahom Yashan” [(un eseu anonim din secolul al XIII-lea din Ashkenaz.

Cartea a fost publicată în 1681 de către Johann Christof Wagenseil (1633-1705), „Cartea Legământului” (o carte din secolul al XII-lea, după spusele autorului ei Rabbi Joseph Kimhi fiind scrisă pentru a fi folosită ca și ghid pentru evreii ce contrazic creștinismul), „Dialogul dintre Iustin Martir și Trypho” (Dialogul cu evreul Trypho a fost scris de un eruditul creștin Iustin Martir (100-165) în secolul II.

Iustin Martir a fost un filozof creștin și martir, unul dintre primii apologetici creștini. Născut ca și păgân în Nablus, el a fost executat în Roma pentru că era creștin, de aceea și numele său de Martir, pentru că a murit din cauza religiei sale) și „Iosif HaMekane” (cartea a fost scrisă de Rabbi Iosif Oficial în secolul al XIII-lea) în încercarea de a arăta dacă segmentele și subiectele au fost un punct central al dezbaterii împotriva creștinilor.

Rashi - Rabbi Shelomo Itzhaki (1040-1105) s-a născut în Troyes, în nordul Franței. În această perioadă, R'ashi (1040-1105) din nordul Franței, a fost cel mai mare interpret al Bibliei și Talmudului din câți au existat vreodată. Cel mai mare interpret al Bibliei și Talmudului din câți au existat: primul proiect al lui Rashi a fost comentariul său asupra Talmudului, care a devenit piatra de temelie pentru studiul Talmudului Babilonian... Studenții lui Rashi au înființat o școală numită „Școala Literaturii lui Rashi”. De o importanță specială este și formarea „Școlii Peshat”.

Această formă de comentariu biblic, care caută înțelesul literal și gramatical al textului a luat în câștig față de vechea interpretare Midraș. El a fost primul care a inventat o nouă metodă de interpretare. Această metodă s-a caracterizat printr-o simplificare a textului și predicarea exegezei. Rashi a pornit o adevărată revoluție în exegeza biblică iar metoda sa a fost folosită de succesorii săi. În vremurile lui Rashi nu existau traduceri ale Talmudului în ebraică sau în altă limbă. Comentariile lui Rashi au adus o contribuție enormă și unică în studiul iudaismului.

Rashi a fost un scriitor polemic, iar comentariile sale reflectă evenimentele vremii sale.

Rashi era familiarizat cu raționamentele creștine din Talmud și o tradiție bogată de literatură Midraș. În comentariile lui Rashi asupra Bibliei apare o puternică ostilitate față de Creștinism. A interpretat multe surse ce se refereau în general la dușmanii Israelului și în mod specific la Esau, și prin el la Creștinism.

Rashbam-Rabbi Shemuel Ben Meir (1080-1160) s-a născut în Ramerupt – Franța.

El este cel mai des recunoscut ca și nepotul lui Rashi și cel mai mare frate al lui Rabbenu Tam. Rashbam este una dintre cele mai importante figuri ale societății evreiești din nordul Franței din Evul Mediu, fiind interpret al Bibliei ca și Tosafit și interpret al Talmudului. Rashbam a fost cel mai mare dintre interpreții peshat (sens literal) în evul mediu în nordul Franței. I-a întrecut pe toți comentarii generației sale în descoperirea sensurilor literale ale Bibliei. În comentariile sale legate de Tora el declară că scopul său era de a completa munca bunicului său. Rashi nu s-a ocupat cu filozofie și misticism, așadar comentariile sale nu includ „Sitrey Torah” Kabalist (secretele Torei) ca și cele ale erudiților spanioli. În comentariile sale despre Biblie menționează de două ori Vulgata, ceea ce poate arăta că a menținut dezbaterile cu erudiții creștini pe baza interpretării Bibliei, ceea ce înseamnă că a cunoscut bine Vulgata. Rashbam a definit câteva dintre interpretările sale ca fiind interpretări „care răspund ereticilor”, iar intenția sa este clară, că acestea sunt interpretări anti-creștine.

Avea Rashbam cunoștințe de limbă latină și era familiarizat cu sursele creștine? Nu există nicio îndoială. El menționează latina doar prin nume, iar de câteva ori se referă la ea ca la o „limbă străină”. Creștinii credeau că evreii, din cauza insistenței pe „litera” textului, nu au fost capabili să ajungă la o înțelegere completă a Bibliei. Comentariul lui Rashbam față de Tora este îndreptat împotriva acestei doctrine creștine.

Radak- Rabbi David Kimhi (1160-1235) s-a născut în Narbonne, sudul Franței, într-o familie de filologi evrei. El este cel mai renumit din familia Kimhi.

Radak este considerat a fi un mare lingvist și este unul dintre pilonii exegezei biblice din Evul Mediu, până la punctul în care s-a spus despre el faptul că ”dacă nu este Kimhi, nu este nici Tora”.

Radak a fost un raționalist convins, și de aceea el a venit în Spania, pentru a-i ajuta pe elevii lui Rambam în disputa care a fost creată de către scrierile sale raționaliste. Asemeni tatălui său, Radak a făcut parte din școala raționalistă a iudaismului, iar tendința sa raționalistă se reflectă în interpretările sale, în care acesta face referire la scrierile filosofice. Pe cât de activi au fost Kimhis în apărarea tradiției raționaliste a iudaismului, ei au apărat și iudaismul de creștinism.

În interpretările lui Radak, el dezabate Creștinismul, fie explicit, fie implicit.

Comentariul lui Radak se bazează pe o abordare simplistă, și este consolidat pe principiile gramaticii, semnificațiile cuvintelor nikkud (marcarea vocalelor ebraice).

Rambam (Moïse Maïmonide-Spania 1138- 1204) l-a influențat pe Radak, prin cele două mari creații ale sale – Ghidul Nedumeririlor și Sefer, Yad Hahazaka (Cartea Legii Iudaice) și în special în subiectele profeției și ale credinței. Partea raționalistă este foarte pronunțată în interpretările sale, și ideile legate de știință și filosofie, cum ar fi medicina, fizica, profeția, cunoașterea lui Dumnezeu, și remarcile asupra poruncilor sunt presărate în comentariul său.

După cum au declarat acești comentatori francezi însemnați, scopul lor în interpretare este o exegeză simplistă a scripturii. Interpretările lor vor fi analizate în comparație cu interpretările creștine, pentru a recunoaște aspectele polemice găsite în acestea.

În același timp, acestea au fost comparate cu literatura polemică, cum ar fi ”Sefer Nizzahon Yashan”, ”Cartea Înțelegerii”, ”Yosef HaMekane”, și Dialogul dintre Iustin și Trypho, pentru a vedea dacă apar aceste probleme în dezbaterile cu creștinismul. Am văzut felul în care comentatorii evrei s-au bazat pe același Midrashim (omiletică) de Chazal (filosofii noștri) atunci când au avut nevoie, Midrashim în care interpretările au fost pentru ”a le da replică ereticilor”. În această cercetare, nu am analizat fiecare cuvânt din paragrafele alese, ci ne-am uitat mai degrabă la modul general în care a fost făcută traducerea și interpretarea, și ce implică acestea.

Dacă luăm ca exemplu Vulgata, cercetarea indică totalul segmentelor traduse pe care le-am citat ca fiind o interpretare cristologică. Hieronimus folosea uneori traducerea ebraică, cum ar fi traducerea lui Onkelos (principala traducere a Torei în limba aramaică îi este atribuită lui Onkelos, novicele), care reflectă abordarea lui Chazal, și literatura post-biblică, pentru a convinge de faptul că traducerea sa este corectă și respectă originalul. Aceasta l-a ajutat în scopurile sale cristologice. De exemplu, am arătat faptul că atât Hieronimus, cât și Rashi, îl urmează pe Chazal în interpretarea cuvântului Shiloh Gen. 49:10) ca semnificând Mesia. Totuși, concluziile teologice la care duc aceste interpretări, sunt diferite. Hieronimus se referă la un Mesia care deja a venit, Iisus, în timp ce Rashi și Chazal vorbesc de un Mesia care urmează să vină.

Rashbam a mers mai departe în interpretarea sa și a afirmat faptul că Shiloh este numele unui loc, și că această profeție s-a adevărat deja, astfel privând versetul de înțelegerea sa mesianică. Încă un exemplu marcant discutat în lucrare este cuvântul "duh", care în limba ebraică are două înțelesuri – "vânt, mișcarea aerului", și "duh amorf". Am văzut că "spiritul lui Dumnezeu" (Gen.1:2) este tradus de către Hieronimus ca *Spiritus Dei*, care se referă la Duhul Sfânt, deși nu a scris acest lucru atât de explicit. Rashbam, care a înțeles faptul că această traducere poate fi asociată cu înțelesuri spirituale, un lucru la care el a obiectat. Încă un exemplu poate fi văzut în Geneză (25:22) "de ce sunt așa"? Hieronimus traduce acest vers *mihî futurum quid necesse fuit concipere* – "de ce a fost nevoie de concepere". Această traducere face referire la atitudinea sa negativă față de sex și sarcină, care aderă la atitudinea Creștinismului. Un ecou al dezbaterii polemice poate fi găsit și la interpretările comentatorilor francezi, gravitând în jurul credinței, care este componenta principală a Creștinismului, și acțiunile, adică poruncile, care sunt componenta centrală a Iudaismului. În Iudaism, credința este una dintre porunci; dezbaterea gravitând în jurul întrebării care dintre abordări este mai bună. Geneza 15:6, "Și el a crezut pe Domnul, și Domnul i-a socotit lucrul acesta ca neprihănire". Creștinismul pune accentul pe prima parte a versetului, "El a crezut pe Domnul", și anume, credința în Isus este esența, care este mai importantă decât poruncile. Totuși, comentatorii francezi, au pus accentul pe a doua parte a versetului, "i-a socotit lucrul acesta ca neprihănire", adică, respectarea poruncilor Torei este esența, pe când credința în Dumnezeu este considerată de la sine înțeleasă. Prin urmare, concluzia este că, în ciuda interpretărilor similare și uneori chiar identice ale lui Hieronimus și Chazal și ale comentatorilor francezi, concluziile teologice derivate din această interpretare sunt diferite.

Nu dorim să spunem că acești comentatori au dorit numai să dezbată, ci mai degrabă că în plus față de interpretarea textului, au fost capabili să ascundă intenția polemică în scrierile lor. Acest lucru poate fi dovedit prin faptul că interpretările lor au fost uneori folosite în dezbaterile religioase. De exemplu, în interpretarea sa a Genezei 1:1, Rashi întreabă: "Din ce cauză a început El cu "La început?", și în "Sefer Nizzahon Yashan", autorul scrie "de ce și-a început Dumnezeu Tora cu cuvintele "la început"? în alt exemplu, credinciosul folosește declarațiile lui Rashi în povestea lui Abraham și a îngerilor. Încă un exemplu este folosirea expresiilor recurente, care au fost folosite de către comentatorii francezi pentru a dezminți înțelesurile care sunt implicate de personificarea lui Dumnezeu și a comportamentului lui. De exemplu: "Tora vorbea limba oamenilor" (interpretările lui Rashi și Radak a Gen. 6:6).

De exemplu: în Geneza 1:26, la crearea omului, "Dumnezeu a zis, Să facem om după chipul nostru, după asemănarea noastră". Folosirea verbului la plural (să facem) i-a ajutat pe creștini să demonstreze credința lor în Sfânta Treime. Prin urmare, Rashi citează Midrash: Deși ei [îngerii] nu l-au ajutat pe El la creația Lui, și este o posibilitate ca ereticii să se opună, Scriptura nu ezită să predea comportamentul adecvat și trăsătura umilinței, faptul că o mare persoană ar trebui să se consulte și să primească aprobarea de la o persoană mai mărunță. Dacă s-ar fi scris: "Voi crea omul", noi nu am fi aflat că el vorbea cu apropiații lui, ci cu El însuși. Și combaterea pentru eretici este scrisă alături [adică, în următorul verset:] "Și Dumnezeu a creat". și nu se spune, "și ei au creat".

Alt exemplu este: Armonia lui Dumnezeu: unul dintre principiile de bază ale credinței creștine este credința în Sfânta Treime, și anume, faptul că Dumnezeu este compus din trei entități – Tatăl (Dumnezeu), Fiul (Iisus), și Sfântul Duh. Aici Rashi combate explicit credința în Sfânta Treime, și adaugă că, deși se poate greși, Dumnezeu totuși a ales această formulare ambiguă pentru a exprima un mesaj semnificativ – faptul că un om important trebuie să se consulte și să primească aprobare din partea unuia mai mărunț.

Uneori, Rashi interpretează explicit. În unele interpretări el folosește termenul *minim* (eretici). Acest termen își precede timpul, și a fost folosit de Chazal pentru a face referire la eretici; Rashi folosește acest termen pentru a face referire la creștini. Uneori, totuși, referința este implicită și ar trebui să evidențiem faptul că atunci când Rashi nu se referă explicit la drepturile creștinilor, este dificil de demonstrat faptul că el ar fi avut o intenție polemică. Totuși, folosirea vastă a anumitor drepturi, alegerea unei anumite Midraș care nu a fost necesară pentru interpretare, sau editarea Midraș într-un anumit fel ne pot demonstra toate pretențiile, faptul că Rashi nu a intenționat să interpreteze simplist Biblia, ci a adăugat povești

din Midraș și interpretarea sa proprie, care își au rădăcina într-o intenție polemică. Această intenție și aceste răspunsuri au fost necesare evreilor din generația sa, care au trăit în umbra Creștinismului. Să nu uităm că Midrașim au fost scrise anterior și pe alt fundal. Există o diferență de secole între vremea lui Chazal și vremea comentatorilor francezi. Unii adepți ai Midrașismului au scris într-adevăr că Israel se afla sub ocupația romană, dar Creștinismul încă era persecutat la acea vreme. În Evul Mediu, Creștinismul era deja o religie recunoscută. Prin urmare, este normal să existe diferențe între interpretările lui Chazal și cele ale comentatorilor francezi. Această diferență explică faptul că alegerea lui Midrashim Rashi, care părea a fi cea mai adecvată, a fost cumva stilizată și schimbată, atât în formulare, cât și în conținut. El a omis unele dintre dezbaterile dintre discipoli, a adăugat și scos unele cuvinte pentru a adapta textul vremii și diferitelor accente. În Midrașim, tonul și conținutul sunt mult mai explicite și directe decât în scrierile discipolilor francezi, din motive evidente.

Încă un exemplu este faptul că ei au evitat criticarea strămoșilor națiunii și i-au apărat, spre deosebire de comentariul creștin, care a evidențiat deficiențele acțiunilor acestora. Acest lucru este în contradicție cu tendința de a găsi lacune în caracterele străinilor din Biblie, cum ar fi Noa, Lot, Esau, Ismail, și alții.

În perioada lui Paul, creștinismul i-a văzut pe Abraham, Isaac și Iacob, ca pe strămoșii lui. Paul a încercat să creeze o legătură ”spirituală” între creștinism și strămoși, ca un substitut pentru legătură pe care au avut-o cu iudaismul. Ar trebui să presupunem faptul că încercarea de a crea o legătură spirituală cu strămoșii nu dă dreptul creștinilor să îi prezinte ca pe niște păcătoși; dacă strămoșii sunt păcătoși, nefiind perfecți, atunci Creștinismul nu poate fi o credință ideală, perfectă. Prin urmare, Paul a dezvoltat o direcție diferită în teologia creștină, care pune accentul pe credința în Abraham și elementul de alegere la Isaac și Iacob. El a încercat să stabilească o legătură spirituală cu strămoșii. Această dezbateră, de asemenea, a afectat atitudinea lui Chazal în chestiunea păcatelor strămoșilor. Această dezbateră cu Creștinismul e suspectată că a creat o abordare critică a strămoșilor. Împotriva presupunerii că evreii au păcătuit și că Dumnezeu i-a abandonat, Chazal a pretins că păcatul nu duce la abandonul lui Dumnezeu, având în vedere faptul că strămoșii au păcătuit și au rămas poporul Lui ales. Influența dezbaterii iudaico-creștine referitoare la comentariul evreu despre păcatele strămoșilor poate fi văzută și în Evul Mediu. Discipolii francezii ai secolului al 12-lea au fost expuși la criticarea severă a strămoșilor din partea clericilor creștini. Această realitate i-a obligat să adopte o abordare care l-a contrazis pe Chazal, la fel cum creștinii și-au schimbat părerile. Evreii s-au întors la conciliere și i-au apărat pe strămoșii națiunii. Conform lui Origen, (185-254 – discipol și teolog al Creștinismului timpuriu, care s-a născut și și-a

petrecut prima jumătate a carierei lui în Alexandria) Creștinismul îi prezintă pe strămoși a și cum ar trebui să fie prezentați, în timp ce Iudaismul, cu interpretarea sa literală, îi defăimează. Origen este conștient de faptul că interpretarea precisă creează o problemă pentru personajele strămoșilor, deoarece ei nu s-au putut comporta în acest fel, și de aceea este necesară interpretarea alegorică.

Nu este nicio îndoială că Rashi a fost un pionier al comentatorilor francezi, care i-a condus pe urmașii lui pe calea corectă de a răspunde contestatorilor creștini. Pe cât de dificil este să se găsească aspecte polemice în segmentele explicite care au fost dezbătute, pe atât este mai dificil să se găsească o referință explicită la Vulgata și creștinism.

Deși cuvântul "Creștini" poate fi găsit o singură dată în interpretarea lui Rashbam a Genezei 49:10, expresiile cum ar fi "și aceasta este pentru a le da o replică ereticilor", "Edom", "Esau", "Națiuni", care sunt toate atribuite în literatura lui Chazal dezbaterii polemice cu creștinismul timpuriu, pot fi găsite în puține interpretări franceze. Din motive evidente, Rashi nu scrie în mod explicit că el se referă la creștini.

Concluzii

Pentru a conchide, este dificil să nu considerăm lucrările comentatorilor francezi care s-au preocupat cu această lucrare drept o tendință polemică față de Creștinism.

Deși ei nu și-au declarat în mod evident intențiile și nu le-au anunțat în mod public, faptul că scrierile lor au fost atât de cenzurate în sine, indică contextul lor polemic. Știm, de exemplu, faptul că versiunea imprimată nu este identică cu cea pe care Rashi însuși a scris-o.

Este concluzia noastră că scopurile inițiale ale lui Rashi au fost într-adevăr pur interpretative. Totuși, cu vicisitudinile timpului său, el nu a putut evita includerii tendințelor polemice, pedagogice și de alt gen într-o manieră măsurabilă, intenționată și implicită. Rashi știa bine cum să își ascundă intențiile, și a avut motive s-o facă.

Cercetările noastre indică aici și despre Rashbam faptul că, într-adevăr, concluzia este că el nu declară că concepția sa interpretativă generală a fost scrisă din motive polemice, dar comentariul său asupra Torei, abordarea sa simplistă și implicită, este o exprimare a încercării lui de a-și apăra poporul în dezbaterile cu creștinii. Aceasta este cu siguranță ajutată de legătura dintre aderarea sa extremă la interpretarea simplistă a scripturii și nevoile dezbaterii religioase. Acest lucru poate fi văzut în mai multe locuri, unde el unește această tendință cu interpretarea simplistă a scrierii, ca "o lectură simplistă și un răspuns pentru

eretici”, sau ”conform obiceiurilor locului și pentru a le răspunde ereticilor”. O altă dovadă poate fi găsită în tendința lui de a apăra de critică acțiunile strămoșilor.

În această lucrare, am arătat faptul că abordarea lui acordă atenție subiectelor principale care apar în dezbaterile dintre evrei și creștini. Putem spune, cu o anumită certitudine, faptul că expunerea lui Rashbam este adânc înrădăcinată în realitatea istorică a vremii sale, și anume, Renașterea secolului al 12-lea din Europa de Vest.

Am văzut și faptul că, în ciuda comentariului lui Radak, care este bazat pe o interpretare simplistă a scripturii, el nu evită citarea Midrașim-ului lui Chazal, care îmbină viziunile și obiectivul său polemic împotriva Creștinismului, chiar și atunci când textul nu o cere. Interpretarea lui este caracterizată de concizie, relevanță, în ebraica spaniolă fluentă, în abordarea lui rațională și scolastică, care este atât de aproape de lumea noastră. El deținea controlul limbii originalului (ebraica) și a gramaticii și se presupune că știa și latină, deoarece putea descoperi originea erorilor din traducerea latină a Bibliei.

Am aflat de asemenea și faptul că traducerea lui Hieronimus a Vulgatei, în ciuda declarației lui de a respecta în tocmai originalul ebraic, a fost fidelă numai în majoritatea cazurilor, dar nu în toate. În ciuda cunoașterii limbii ebraice, uneori Hieronimus a trebuit să folosească anumite metode de traducere și de gramatică pentru a exprima mesajul teologic creștin.

Bibliografie

Adar, Zvi	"The Book of Genesis, Introduction to the Biblical world, Tel-Aviv, 1987
Ahrend, Moshe.	"Interpretation of the Bible and teaching, Collection of essays", Jerusalem, 2006.
Ahrend, M. & Leibowitz, N.	"Rashi's Torah commentary, Studies in his system". A, B .Open University, Tel-Aviv. 1990
Amit, Yairah	"Hidden Polemics In Biblical Narrative", Tel Aviv ,2003
Baer, Y	"Rashi and the Historical Reality of his Time" Tarbiz, 20(1949): 320-332
Baer, Y	A History of the Jews in Christian Spain, Am Oved, Tel-Aviv, 1965
Ben-Sasson, H. H	"On Jewish History in the Middle Ages", Am Oved, Tel-Aviv, 1962.
Ben-Sasson, H. H	"Continuity and variety", Selected by Joseph R. Hacker. Am Oved, Tel-Aviv, 1984
Berger, D	"Mission to the Jews and Jewish-Christian Contacts In the Polemical Literature of the High Middle Ages" The American Historical Review, 91:3 (June, 1986): 576-591
Berliner, A.	"Rashi's commentary on the Torah", Jerusalem,1969
Braverman, J.	"Jerome's Commentary on Daniel" .A study of comparative Jewish and Christian interpretation of the Hebrew Bible. Washington D.C. Catholic Biblical Association of America, 1978
Burstein, E	"La competence de Jerome en Hebreu". Explication de certaines erreurs. Revue des Etudes Augustiniennes 21, Paris,1975, pp.3-12
Cassuto ,U	"The Quaestio Of The Book of Genesis",Jerusalem, 1990
Cassuto ,U	"A Commentary on the Book of Genesis ,From Adam to Noah" H.U, Jerusalem,1986
Cohen, M.R.	"The Jews in the Middle Ages under Crescent and Cross" Translated by Michal Selah. Haifa, 2001

Cohen, J	"Living Letters of the Law: Ideas of the Jews in Medieval Christianity" Copyright by the Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem, 2002.
Dubois ,Marcel	"The Faith of Abraham in the light of interpretation through out the age in: Abraham Father of the faithful",Kasher, H; Silman,Y ;(Eds) Bar-Ilan, University , 2002, pp. 87-92
Eisenstein, I.D	"Religious debates" The Book of the Covenant, by Rabbi Yossef Kimhi, Israel, self publishing,1928
Federbush, S. Ed	"Rashi; His Teaching and Personality"; N.Y. 1958
Flusser, D.	Literature", Yad Izhak Ben- "Judaism of the second Temple Period Sages and Zvi, Jerusalem, 2002
Frishman, A.	"The early Ashkenazi Jews since their settlement in North-West Europe to the first Crusade"; Tel-Aviv; 2008
Funkenstein, A.	"Styles in Medieval Biblical interpretation", Broadcasting ,University; 1990
Funkenstein, A	"Changes in religious debate between Jews and Christians in the 12th century", in Zion, 33, 1968, pp.125-144.
Gelander Shamai	Studies In The Book Of Genesis, Open University , Tel-Aviv, 2009
Grabois, A.	"The Hebrew Text of The Old Testament and Christian Scholarship", Studies in the History of the Jewish People and the Land of Israel, A, Gilboa; B, Mevorach; U, Rappaport; A, Shoshat (eds), The University of Haifa, 1970.pp. 97-116
Grabois, A.	"The Hebraica Veritas and Jewish Christian intellectual relations in the 12th century, 1975
Greenberg, Moshe.	"French commentators", in Biblical Encyclopedia, 8, Jerusalem, 1982, pp. 689-703.
Greenberg Moshe.Ed	"Jewish Biblical Interpretation, Introductory Chapters, French commentators" , Jerusalem, 1983, pp. 68-87
Greenberg, Moshe. Ed.	"Jewish biblical commentary" , Introductory Chapters , French commentators,Bialik Institute Jerusalem, 1992
Greenberg, Moshe. Ed.	"The Ratio between Rashi's interpretation and Rashbam's interpretation of the Torah", Zeligman Book, Jerusalem , 1984, pp 559-567
Grossmann, A.	"French scholars", The early sages of France their lives, leadership and works, Jerusalem, 1995.

Grossmann, A.	"The version of Rashi interpretation of the Bible and the Jewish-Christian polemic", Sinai, Rashi's File, 137, 2006, pp, 32-58
Grossmann, A.	"Beliefs and opinions of Rashi and his world", Tevunot, 2008
Grossmann, A.	"The Jewish-Christian Polemic and the Jewish interpretation of the Bible in France at 12th", Zion, 51- A, 1986, PP.29-60
Grossmann, A.	"Polemic religious and educational trend in Rashi interpretation of The Torah", in Mosheh Ahrend, et al., eds., Pirkei Nehama. Prof Nehama Leibowitz ,Memorial Volume, Jerusalem, 2001
Grossmann, A.	"Rashi", The Zalman Shazar Center, Jerusalem, 2006
Grossmann, A.	"Religious polemic and Educational trend in Rashi's Torah interpretation" to appear in Memory book, Arend, M; Ben Meir ,R; Cohen, G; Eds; Jerusalem, 2001
Grossmann, A.	"The first Ashkenazic scholars", Jerusalem, 1981
Grossmann, A.	"Exile and Redemption in Rabbi Yoseph Kara's teachings", in collected studies, A memory book to Ben-Sasson, H. H; in R. Bonfil, M.Ben Sasson, and R.Haker, eds. Jerusalem, 1989, pp.269-301
Grossmann, A & Japhet, S. Eds	"Rashi- The man and his work"; V1, "Rashi's Sources and his influence"; V2, The Zalman Shazar center for Jewish History, Jerusalem, 2008
Hailperin, H	"Rashi and the Christian scholars" Pittsburg, PA University of Pittsburg Press, 1960
Hassidah ,Y	"Encyclopedia of Biblical Personalities as seen by the Sages of the Talmud and Midrash", Jerusalem 1999
Hirshman, M.	"Between Chazal and the Church Fathers", Mahanaim, 1994, pp. 26-33
Imanueli, M	"The Book of Genesis", Heker Hamikra, Tel-Aviv, 1978.
Japhet, S	"Rashbam commentary of Isaac's Sacrifice", a Memory Book to Sarah Kamin, Jerusalem, 1994, pp. 349-366.
Japhet, S	"Theory and Practice in Rashbam commentary" in "Collected Studies in Biblical Exegesis", Bialik Institute, Jerusalem, 2008.
Japhet, Sara. Ed	"Bible commentaries mirror", A Memory Book to Sarah Kamin, Jerusalem, 1994

Jellicoe, Sidney	'The Septuagint and Modern Study', Oxford at the Clarendon Press, 1968
Kadari, M.Z.	Radak interpretation on the Torah, Mahanaim 3, pp.161-164, 1993
Kamesar, A.	"Jerome, Greek scholarship and the Hebrew Bible", A study of the Quaestiones Hebraicae in Genesis, Oxford Clarenton Press, 1993.
Kamin, S.	"Jews and Christians interpret the Bible"; Jerusalem; 1991
Kamin, S.	"The Theological significance of the Hebraica veritas in Jerome's thought" In Jews And Christians Interpret The Bible, Jerusalem ,1991
Kamin, S.	"Literally and Midrash on the Torah"; Jerusalem; 1986
Katz, J.	"Between Jews and Gentiles", Bialik Institute, Jerusalem, 1960
Karl, Zvi	The Translation of The Septuaginta, Jerusalem, 1979
Kaufmann, F	"L'hebreu et la Bible", Tsafon revue d'etudes juives du Nord,45,2003, pp.11-23
Kedar-Kopfstein, B.	"The Vulgate as a Translation". Some Semantic and Syntactical Aspects of Jerome's Version of the Hebrew Bible (PhD, Dissertation), Jerusalem, Hebrew University.1968
Kedar-Kopfstein, B.	"Bible Translation an Introduction" Rabin Chaim, (ed), The Biblical Encyclopaedia Library, Bialik Institute, Jerusalem, 1984
Kelly, J.N.D.	"Jerome, His Life, Writing, and Controversies" , Gerald Duckworth, London, 1975
Kislev, Itamar.	"The use of Rashbam commentary on the Torah" words of the Sages in; "A collection of studies in Bible commentaries", Eds, Japhet Sara, Vizel Eran, Jerusalem, 2011
Kislev, Itamar.	"Methodological statement of Rasbam in his interpretation the Book of Leviticus and its contribution to understanding the relationship to Rashi's commentary", Tarbiz, 73, (A-B), 2004, PP. 225-237.
Klein-Braslavy, S.	"Maimonides Interpretation of the Adam stories in Genesis", Jerusalem. A study in Maimonides' Anthropology, 1986
Klinberg, A.	"Sin for beginners", Yediot Aharonot, Tel aviv, 2007
Klinberg , A.	"Christianity from its beginning to Reformation" , Ministry of Defence, Tel-Aviv, 1995

Lasker, D. J.	"Rashi and Maimonides on Christianity," to appear in Ephraim Kanarfogel, Ed. Themes in Medieval Jewish Law, History and Thought
Lasker, D. J.	"Jewish Philosophical Polemics Against Christianity in the Middle Ages", New York, 1977; second ed., Oxford, 2007.
Lasker, D. J.	"From victim to murderer: Relations between Jews Christians in the Middle Ages, historiography of Israel mirror" Zion, 74, (2009) pp. 95-108
Lasker, D. J.	"Jewish Anti-Christian Polemics in the Early Modern Period: Change or Continuity?" in Chanita Goodblatt and Howard Kreise, eds., Tradition Heterodoxy and Religious Culture: Judaism and Christianity in the Early Modern Period, Beer Sheva, 2006, pp. 469-488
Lasker, D. J.	"Imagination and Intellect in the Medieval Jewish Philosophical Polemics against Christianity," in M.C Pacheco and J.F. Meirinhos, eds., Intellect et imagination dans la Philosophie Médiévale. Actes XIe Congrès International de Philosophie Médiévale de la du Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale (S.I.E.P.M.), Porto, du 26 au 31 août 2002, Turnhout, 2006, vol. 1 pp. 615-624.
Lasker, D. J.	"Popular Polemics and Philosophical Truth in the Medieval Jewish Critique of Christianity," Journal of Jewish Thought and Philosophy, 8:2 (1999): 243-259
Lasker, D. J.	"Jewish-Christian Polemics at the Turning Point: Jewish Evidence from the Twelfth Century," Harvard Theological Review, 89:2 (1996): 161- 173
Lasker, D. J.	"The Jewish anti Christian Polemic for generations", P'eamim, 75 (1998) pp.94-96
Lasker, D. J.	"Jewish Philosophical Polemics in Ashkenaz," in Limor, O. and Stroumsa, G., eds., Contra Iudaeos: Ancient and Medieval Polemics Between Jews and Christians, Tübingen, 2003, pp. 195-213
Lasker, Daniel J., Ed.	"Sefer Bittul Iqqarei HA-Nozrim" (Refutation of the Christian Principles) R. Hasdai Crescas, Jerusalem, 2002
Leibowitz, Nehama	"Studies in Genesis Following the first and last commentators", Published by the Jewish Agency, Jerusalem, 1987
Limor, O & Amnon, R.K.	"Jews and Christians in Western Europe", Encounter between Cultures in the Middle Ages and the Renaissance, V4, The Open University of Israel; Tel-Aviv, 1993

Limor, O & Amnon, R.K.	"Between Jews and Christians" Open University; V2-V4, 1993.
Limor, O.	"Judaism and Christianity watches, The book of Nestor the Priest and Jesus History book", in Pe'amim, 1998, pp. 109-125
Limor, O.	"The beginning of the Europe", The Open University of Israel, Tel-Aviv, 1993.
Lifshitz, E.	"Rashi", Jerusalem, 1966
Liron Aharon	Christianity arose in the Holy Land ,1997 Tel Aviv
Lockshin, Martin. I	"Rabbi Samuel Ben Meir's Commentary on Genesis" An Annotated Translation, V5, The Edwin Mellen Press Lewiston/Lampeter/Queenston, 1989.
Lubitz, R.	"Jacob and Esau in Rashi's exegetical method, a question of the relationship to Christians", Shaanan,13, 2008
Mack Hananel	"The Ancient Commentary on the Bible", Tel-Aviv. Ministry of Defence, 1993
Melammed, Ezra. Zion.	"Bible Commentators", Ways and methods, The Hebrew University, Jerusalem, V1, 1975.
Menashe ,Sophia	"The Catholic Church, Ideology and Politics" The Open University , V1, Tel-Aviv 2005
Merchavia, Ch.	"The Church Versus Talmudic and Midrashic Literature", Bialik Institute, Jerusalem, 1970
Mondshein, A	"The Sacrifice of Isaac ,between faith and wonder" Beit Mikra, 44 ,(1999) pp.107-118
Moskovitz, Y.Z.	"Interpretation of the Bible through the ages", Ministry of Education and Culture, Jerusalem, 1998
Mulder, M.J. (Ed).	Mikra Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible, in 'Ancient Judaism and early Christianity' Philadelphia. Pp. 635 652
Newman, Hillel	"St Jerome Attitude Towards Jews", Dissertation, Jerusalem, 1997
Nevo, Yehoshafat	"Rashi commentaries selection to the weekly portion, Ytro and Mishpatim as Representing ways of interpreting the Bible" Sinai 137, Rashi's File, pp. 100-111.
Nevo, Yehoshafat	"French Biblical Interpretation, Studies in the ways of interpretation Bible commentators of northern France in the Middle Ages" Moreshet Yaakob, Rehovot, 2003 .

Ofer, Yossef.	When 'Dayakut' was written, a grammar book of Rashbam", "Shenaton Leheker Hamikra" 17, 2007, pp.233-251.
Pearl, Ch.	"Rashi", Jewish Thinkers Series, Arthur Herzberg, ed, Edanim, Yediot Aharonot, Tel-Aviv, 1992
Pelikan, Jaroslav	"The Christian Tradition, A History of The Development of Doctrine" The University of Chicago Press, 1977
Poznanski, Samuel. A	"Introduction to French scholars of the Bible Commentators", Jerusalem, 1965.
Rapel, D	"Onkelos Translation as Interpretation", Hakibbutz Hameuchad, Tel-Aviv, 1985
Rahman, Y	"The story of Sodom and Gomorrah in the mirror of Traditional interpretation" in: S. Japhet (ed.) Bible Commentaries mirror, Sarah Kamin memorial book Jerusalem, 1994
Rozenthal, I.J	"Anti-Christian Polemics in the Biblical Commentaries of Rashi" to appear in Rashi's Book, His Teaching and Personality, Federbush Simon. Ed; N.Y. 1958
Rosenthal, Judah. Ed	"Sepher Joseph Hamekane" Rabbi Joseph B. R. Nathan Official Jerusalem 1970
Rosenson, Y.	"Noisy and shouting from exile", Maim midalio, 17, 2006, pp.75-98
Rosenson, Y.	"Rashi's commentary to the Torah-His Exegetical Agenda as a reflection of his Era", Studies in Bible and exegesis, V8; Vargon, S; Frish, A; Rahimi, M; (Eds) Ramat-Gan, 2008.
Rokeah, David.	"Justin Martir And The Jews", The Dinur Center The Hebrew University, Jerusalem, 1998
Rokeah, David.	"The polemic between the jews and Christians on the notion of choice" in: Almog, S; Hed, M. (Eds), The Zalman Shazar Center, Jerusalem, 1991
Segal, Moshe. Zvi.	"Parshanut Hamikra", The Torah Commentary, Kiriath-Sefer, Jerusalem, 1971.
Shereshevsky, E.	"Rashi The Man and his world"; N.Y. 1982
Shinan, Avigdor	"The Biblical Story as reflected in its Aramaic " ,Hakibutz Hameuhad, translation, Tel-Aviv, 1993

Shwarzfuchs, S.	"A History of the Jews in Medieval France", Hakibbutz Hameuhad, Tel-Aviv, 2001
Shwarzfuchs, S.	"First Way of Rashi" to appear in, Steinfeld Arie Zvi; Ed, Rashi Studies'; Bar Ilan University Press; 1993
Simon, U	"The Faith of Abraham", In the Light of Interpretation throughout the Ages; Hallamish, M; Kasher, H; Silman, Y; (Eds): Ramat-Gan, 2002
Simon, M	Verus Israel A Study of the Relations between Christians and Jews in the Roman Empire (135-425), Oxford ,1986 (First published in French: Verus Israel:translated from the French h. mckeating
Simonsohn, S.	"The Apostolic See and the Jews", Tel Aviv, 1994.
Swartz, J	"St Jerome and the Jews from Juda's Land", Zion, 47, 1982, pp.186-191
Talmage, E	"Medieval Christian interpretation and the affinity interaction between the Jewish interpretation", to appear in Jewish Biblical Interpretation, Chapter Introduction, Grinberg, M. Ed, Jerusalem, 1983
Talmage, E.	"The Book of the Covenant and other writings", Copyright by Bialik Institute, Jerusalem, 1974.
Talmage, E.	"R. David Kimhi as polemicist", Hebrew Union College Annual, (1967) Vo 38, University of Toronto' Canada
Talmage, E.	David Kimhi, The man and the commentaries, Cambridge, Harvard University Press. 1975
Tov, Emanuel	"The text critical use of Septuagint in Biblical research" Jerusalem, Simor 1997.
Touitou, E.	"Different approaches to the study of Rashi's Biblical Interpretation" Tarbiz, 56 (1987):439-447
Touitou, E.	"Historical background of Rashi's Interpretation to Genesis", to appear in, Steinfeld Arie Zvi., Ed; Rashi Studies; Bar Ilan University Press ; 1993
Touitou, E.	"The rolling versions of, Rashi interpretation of Torah", Tarbiz, 56,1987,pp. 211-242
Touitou, E	"Studies in Rabbinic Literature Bible and Jewish History", Eds , Y. D. Gilat, Ch Levine, Z.M. Rabinowitz, Bar Ilan University, Ramat Gan, 1982.
Touitou, E.	"Commentary of Rabbi Samuel Ben Meir, Exegesis in Perpetual Motion", Bar Ilan, Ramat Gan, 2003.

Touitou, E.	"Peshat and apologetics in Rashbam's interpretation of Moses stories", Tarbiz 51 (A-B), Jerusalem, 1982, pp. 227-238.
Touitou, E.	"The method of Rashbam commentary on the Torah" Tarbiz 48 (A-D), Jerusalem, 1979, pp. 248-273.
Touitou, E.	"Peshat and anti-Christian polemic in Rashbam's commentary", The virtual Library Educational Technology Center, http://mikranet.cet.ac.il
Touitou, E.	"From Exegesis to Ethics" The Torah's World-view According to Rashi's Commentary. To appear in: The Bible in the Light of its Interpreters. Sarah Kamin Memorial Volume., Sara Japhet(Ed) Jerusalem, 1994
Urbach, E.	"The Sages, Their concepts and beliefs", Jerusalem, 1998 First Edition, 1969
Urbach, E.	"Sages's Sermons and Uriguinas interpretation to Song of Songs and the Jewish-Christian polemic", Tarbitz, 30, 1961
Urbach, E.	"The Tosafists, their history, articles and method", Bialik, Jerusalem, edition 4, 1980.
Urbach, E. Ed	"Arugot Habossem", V4 , Jerusalem, 1963, pp.13-23
Worth, R. H.	"Jerome's Vulgate" Bible Translations, A History Through Source Documents McFarland & Company North Carolina 1992.
Weinfeld , M	"The world of the Bible, the book of Genesis with new interpretation" Tel-Aviv, 1999
Wevers, W. John	LXX, Notes on the Greek Text of Genesis, Society of Biblical Literature Septuagint and Cognate Studies Series, 1993, Atlanta Georgia.
Yossef, Dan	"Image of God" Lexicon of Jewish Culture, Cohen. A ; Mandes. (Eds), Am Oved 1993, Tel-Avi
Yuval, Israel, J.	"Two Nations in your womb": Perceptions of Jews and Christians in late antiquity and the Middle Ages, Tel-Aviv, Am Oved, 2000
Zipor, Moshe. A	"Tradition and Transmission': Studies in Ancient Biblical Translation and Interpretation. Hakibbutz Hameuchad Tel-Aviv ,2001

Sources	Mikra and Targum (=Bible and Translation)
Berger, D	"The Jewish-Christian Debate in the High Middle Ages", A Critical Edition of the "Nizzahon Vetus", Philadelphia: Jason Aronson Inc (1996).
Drazin, I. & Wagner, S.M.	Onkelos on the Torah (2006) Understanding the Bible Text-Genesis, Jerusalem: Gefen Publishing House.
Delitsh,F	The New Testament in Hebrew (2003)Nechalim Banegev, Beer-Sheva
Gibbons,J. Ed	"The Holy Bible: Douay Rheims Version (1989), Challoner, R (trans), Rockford, Illinois: Tan Books & Pub
Kapah, Y	"The Guide for the Perplexed", Translated by, Kapah, Y, Mossad Harav Kook, Jerusalem. 1977
Mikraot Gedolot.	Photo edition of The Bible printed in Venice, ed, Rabbi Yaakob Ben Haim Eben Adonia, Jerusalem, 1972. With The Interpretation of Onkelos, Rashi Mikraot Gedolot Rashbam, Jerusalem, 1960.
Mikraot Gedolot	Masoretic text according to the Aleppo Codex, Bar Ilan University, 1993.
Mikraot Gedolot	"Haketer". Bar-Ilan. University. 1993
Midrash	Pirkei De Rabbi Eliezer, Jerusalem, 2005
-----	Tanhuma-Torah Vehaim, Bnei-Brak, 2004
-----	Bereshit Rabah -Teodor-Albek, Berlin,1929
-----	Yalkut Shimoni, Harav-kuk,Jerusalem,1973
-----	Mechilta- Epshtein-Melamed, Ed, Jerusalem,1955
-----	Avkir-Amos Geula, Ed, Jerusalem,1998
-----	Otiot D'Rabbi Akibba,Nezer Shraga, Ed, Jerusalem,2000
PENTATEUCH	The Torat Chaim Chumash, Mossad Harav Kook. Jerusalem,1993
Rokeah, David. Ed.	Justin, Martyr."Dialogue with Trypho", Jerusalem, 2005.
Rosin, David. R.	"Samuel b. Meir" als Schrifterklärer, Breslau, Verlag von Wilhelm Kobner, 1880. N.Y 1949 Brumberg Edition, Jerusalem, 1962.
Sperber, A.	The Bible in Aramaic: (1992) The Pentateuch according to Targum Onkelos, Leiden: Brill.

Septuagint LXX	The Septuagint LXX: Greek and English by Sir Lancelot C.L. Brenton published by Samuel Bagster & Sons, Ltd., London, 1851
Talmage, E.	"The Book of the Covenant and other writings", Copyright by Bialik Institute, Jerusalem, 1974.
Tertullian	Adversus Marcionem, ed. and trans. Ernest Evans, Oxford 1972, III. 24.9, pp. 248-249
Vulgate	http://www.fourmilab.ch/etexts/www/Vulgate/Vulgate.html
Vulgate	"The Vulgate Bible", Cambridge Mass Harvard University Press, 2010.
Zipor ,M	Septuagint version of the book of Genesis", Bar Ilan University, "2005
	Encyclopedias and Databases
Encyclopaedia Hebraica	Ramat Gan, 1961.
Encyclopedia Biblical	Bialik, Institution, Jerusalem,1965-1976
Margaliot,M. Ed	"Encyclopedia, Sages of the Talmud and the Geonim" , Yavneh , Tel-Aviv 2000
"Talmudim"	CD ROM, Version 14, DBS, Bar-Ilan University
	http://www.fordham.edu/halsall/source/chrysostom-jews6.html#HOMILY I (Segment VII)
	.www.daat.ac.il/encyclopedia/value
	http://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/63255/jewish/The-Bible-with-Rashi.htm
	http://www.fourthcentury.com/index.php/urkunde-24